

До 160-річчя з дня народження С. Русової

Алла Михайлівна Богуш,
 доктор педагогічних наук, професор,
 академік Національної академії педагогічних наук України,
 Заслужений діяч науки і техніки України,
 завідувач кафедри теорії та методики дошкільної освіти
 Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет
 імені К. Д. Ушинського», вул. Старопортофранківська, 26, м. Одеса, Україна

ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ В ПЕДАГОГІЧНОМУ ВИМІРІ СОФІЇ РУСОВОЇ

У статті презентовано педагогічну спадщину Софії Федорівни Русової в аспекті співвідношення біологічних і соціальних чинників. Подано докладний аналіз її поглядів на біологічні вродженні (расові, сімейні) і «соціальні інстинкти» (термінологія С. Русової), розкрито суперечливі думки автора щодо характеристики «соціальних інстинктів» (мова, співчуття, совість, драматизація та ін.) та окремі дискусійні моменти. Окреслено шляхи впровадження педагогічної спадщини Софії Русової на сучасному етапі.

Ключові слова: Софія Русова, засновник, український дитячий садок, національне виховання, концепція, чинники, інстинкти, наслідування, спадковість, рідна мова, традиції, свята, національні обряди, релігія, духовно-моральне виховання, соціальне середовище.

У лютому місяці 2016 року виповнилося 160 років з дня народження Софії Федорівни Русової, видатного українського громадського діяча, письменниці, теоретика і практика в галузі суспільного дошкільного виховання кінця XIX – початку XX ст., ім'я якої впродовж багатьох років було забуте.

Вивчення педагогічної спадщини С. Ф. Русової в Україні було започатковано тільки в 90-х роках XX ст. (А. Богуш, С. Болтівець, В. Вербицький, О. Губко, І. Зайченко, Н. Маліновська, І. Пінчук, О. Проскура та ін.). Водночас вимагають подальшого дослідження погляди вченої на розвиток і виховання особистості дитини.

Метою статті є висвітлення і аналіз поглядів С. Русової щодо впливу різних чинників на особистість дитини дошкільного віку.

Зазначимо, що педагог-практик все своє життя спрямувала на те, щоб прищепити українцям їхню національну гідність ще з раннього дитинства в родинному колі та в національних дошкільних закладах.

У 70-х роках XIX століття сестри Марія та Софія Ліндфорс відкрили перший український дитячий садок. Вдале розташування дошкільного закладу (в центрі міста Києва) швидко перетворило його в осередок української національної культури. Вечорами тут діяв аматорський драматичний гурток, силами якого було поставлено вистави: «Різвяна ніч» і «Чорноморський побут». Їх прем'єри збирали відомих діячів української культури. Звісно, що маленькі діти, вихованці дитячого садка, дивилися ці вистави разом із батьками, прилучалися до національної культури.

Усе своє життя С. Русова виношувала ідею створення «українського дитячого садка», в якому можна було б реалізувати ідеї національно-патріотичного виховання дітей-українців. Теоретичні аспекти дошкільного виховання викладено С. Русовою в її працях «Дошкільне виховання», «Теорія і практика дошкільного виховання», «Нові

методи дошкільного виховання», «Нова школа» та ін. Своє бачення практичного втілення в життя теоретичних поглядів розбудови українського дошкільного С. Русова виклала в Концепції національного дошкільного виховання, визначила її принципи.

Насамперед це принцип науковості, який учена розуміла як орієнтацію на новітні досягнення психолого-педагогічної науки щодо закономірностей і умов розвитку дитини, нові методи виховання і навчання дітей, прогресивні ідеї дошкільного виховання інших країн. Саме тому С. Русова докладно аналізує роботу дитячих закладів Росії, Європи, Америки, вивчає методики М. Монтесорі, Ф. Фребеля, використовує їх, як підґрунтя для створення національної системи дошкільного виховання.

Другим і провідним принципом педагог назвала виховання на національному ґрунті. У книзі «Дошкільне виховання» С. Русова пише: «Міцнішою нацією в наші часи виявляє себе та, яка найкраще за інших вичерпала у своєму вихованні свої глибокі національні скарби й у національній психології подала вільний розвиток дитини...» [4, с. 28] На погляд С. Русової, лише національне виховання спроможне виховати цілісну, високomorальну особистість. Національне виховання, зазначає вона, виробляє в дитини не подвійну хистку моральність, а міцну, цільну особистість. С. Русова звертається з риторичним запитанням: «Чому саме так?» І відповідає, що саме національне виховання через пошану і любов до інших народів приведе націю до широкого єднання і порозуміння між народами і націями.

Русова відстоювала, щоб у дитячому садку обов'язково відчувався національний дух: як же вчена розуміла «національний дух» українського дитячого садка? Щодо цього її кредо таке: «діти повинні стояти ближче до природи», до «невпинної хліборобської праці українців, яка годує і себе, і сусідів, і інших». Провідним чинником національного виховання вчена називала народну естетичну творчість (словесні ігри, пісні, музикування на на-

родних інструментах, забави, інсценізації, орнаменти, архітектуру тощо); українське мистецтво, сприйняття якого супроводжується позитивними емоціями; в моральному вихованні орієнтуватися на національні риси, зумовлені фізичним оточенням (географічним оточенням, кліматом, природою) та історією краю, українського народу; розвиток творчих здібностей дітей засобами національного матеріалу, найбільш поширеного в тій чи тій місцевості, використання творів українських письменників, усної народної творчості; прилучення дітей до народних національних свят, традицій, оберегів українського народу, до «національної етнографії» [4, с. 32]. Тобто всі ті, чинники, які будуть виховувати юного патріота вже з раннього дитинства.

Не оминула С. Русова і такий чинник, як духовно-релігійне виховання. У педагогічній спадщині С. Ф. Русової, фундатора національної системи дошкільного виховання в Україні, чільне місце посідає проблема духовного розвитку дитини та її релігійного виховання. На риторичне запитання, чи здійснювати релігійне виховання в дошкільному закладі, автор відповідає цілком однозначно - позитивно, оскільки релігійне виховання, на її погляд, є важливим чинником духовного розвитку дитини.

Відповідно до концептуальних теоретичних позицій щодо розвитку дитини, С. Русова була переконана, що в дітях є «інстинкт релігії», який у багатьох дітей під впливом оточення і «особистого духовного складу, занадто реалістичного, зникає» [4 с.40].

Педагог висловлює першу педагогічну заповідь духовного розвитку дитини – релігійний інстинкт потрібно підтримувати і виховувати. Оскільки релігійні почуття, за С. Русовою, виявляються досить рано, вже тоді, коли в таїнах дитячої душі складається «ідеал», з яким вона співставляє, співвідносить, асоціює свої вчинки, думки, поведінку, коли дитина починає усвідомлювати, що саме вона в певній конкретній ситуації повинна поводити себе так, як поводи́ла б себе в ній ідеальна «особа», і не робити того, чого не робила б ідеальна «особа» [7, с.49].

На жаль, зауважує дослідниця, сучасна вітчизняна педагогіка обходить виховання релігійних почуттів у дітей дошкільного віку, тоді як «славетні, всевітньо відомі» педагоги Я. А. Коменський, Г. Песталоцці, Ф. Фребель надавали цьому аспекту виховання особливої значущості, вбачали в ньому невичерпне джерело морально-етичного і патріотичного виховання.

Водночас вдумливий педагог радила батькам педагогам досить обережно підходити до релігійного виховання, якщо дорослі самі не мають у душі релігійного почуття, нехай краще не втручаються «в цю святая святих дитячої душі». Та все ж автор вбачає в цьому «велику втрату» для дитини, оскільки батьки найближчі люди для неї і вони повинні дати відповідь на хвилюючі її запитання. Дитина в перші роки свого розвитку, за словами С. Русової, в цьому питанні потребує від своїх «виховничих» так мало: вона хоче знати, хто створив увесь цей чудовий світ, у якому так кохається, і коли їй скажуть, що «це створене Богом» і це не буде брехнею, бо і для най-

відоміших учених це було те «пояснення, далі за яке ще не сягли жодні телескопи, хімічні лабораторії тощо» [4].

Зазначимо, що слухними і актуальними в наш час є слова вченої, що «духовне відродження нації, її патріотизм тісно пов'язані з релігією і релігійним вихованням, найчастіше у вірі і відбувається духовне відродження». С. Русова водночас дає поради вихователям, обґрунтовуючи це таким чином: «наші соціальні релігії такі, що в кожній групі дитячого садка виховуються діти віруючих і невіруючих, із сімей, які належать до різних релігійних конфесій, різних національностей, та й багато завідуючих і вихователів ще й самі не визначили своє ставлення до релігії» [4, с. 27]. Саме тому, продовжує вчена, в наших умовах для розв'язання цих питань потрібні особливі відповідальність і тактовність. За С. Русовою, релігійне виховання потрібно вважати справою насамперед сім'ї і факультативних закладів (недільні і суботні школи чи громади), де заняття ведуть фахівці.

За С. Русовою, соціальний бік релігійного виховання виступає у спільних релігійно-національних святах. Настрій дитини, в якому поєднуються релігійне, естетичне і національно-патріотичне почуття, – може стати основою для певного розвитку в неї високої ідейності, патріотизму і прив'язаності до свого народу, що є надзвичайно актуальним сьогодні в Україні.

Як бачимо, педагогічні настанови і рекомендації С. Русової є далекоглядні й актуальні в сьогоденній освітнянській практиці. Оскільки сьогодні в Україні в багатьох школах введено навчальну дисципліну «Християнська етика», затверджено МОН України програму з морально-духовного розвитку дітей дошкільного віку.

Зазначимо, що педагогічна спадщина С. Русової містить чимало цікавих, хоча часом і суперечливих, думок щодо місця і ролі соціальних та біологічних чинників у розвитку дитини. Щоправда, свої наукові сентенції вона виводить з аналізу праць відомих того часу зарубіжних учених (С. Холл, Дж. Селлі, Грос, П. Ломброзо, Монтегацца і т.п.). Лейтмотивом педагогічних роздумів С. Русової є твердження про те, що «всіляка дитина формуються під впливом спадщини, природних індивідуальних рис та свого фізичного й соціального оточення». [2, с. 22]. Що ж автор розуміє під спадщиною?

Четвертий розділ наукової праці «Нова школа соціального виховання» започатковує фраза: «кожна дитина має подвійну спадщину: расову і родинну» [2, с.20]. І далі з позиції біогенетичної теорії С. Русова розвиває своє бачення «спадщини». Як з біологічного боку, кожний нерв, кожний м'яз, кожний орган мав свою історію послідовного розвитку, так і з духовного боку – кожна емоція, думка, почуття виробилися впродовж віків расовими та індивідуальними зусиллями. Спадщина змінює расу, повторює тип, дає ґрунтовні риси для природного розвитку індивідуальності. Дитинає продукт минулого і «пророкування майбутнього» (С. Холл), вона є продукт раси, на тілі якої й розвивається та чи та індивідуальність.

С. Русова прихильно ставиться до того, що дитина у своєму ембріональному розвитку проходить різні стадії тваринного життя, зоологічну еволюцію, а її розум є продуктом довгої культурної еволюції людства. Водночас, зауважує вчена, дитина є і продуктом антропологічного розвитку, приналежності до тієї чи тієї раси, нації, під впливом тієї чи тієї кліматичної зони, тієї чи тієї місцевості (ліс, низина, степ, море, гори) і цього не можна не враховувати у вихованні дітей.

С. Русова, аналізуючи праці та експериментальні дані Сікорського, стверджує, що душа новонародженої дитини не є чистим білим аркушем паперу, вона ще до народження має свої «неясні», загадкові риси, які виявляють досвід, враження колись давно пережиті її прадідами. Потрібні лише особливі методи, щоб вивчити ці ієрогліфи і зрозуміти, з якою спадщиною до нас прийшла та чи та дитина. Задля цього вона радить вживати такі методи: «життєписи дітей», безпосереднє розпитування, клінічні запитання, статистичні обслідування, спостереження, тести, експерименти [2, с.16]. С. Русова наголошує на обов'язковому врахуванні сучасною педагогікою антропологічної спадщини, яку «дитина таємно ховає у своїй душі». Автор підсумовує свої міркування таким чином: кожна дитина є продуктом біологічної та історичної еволюції. Під впливом першої – дитина ще в ембріональному періоді переживає різні норми зоологічної еволюції, а під впливом другої – вона вже після свого народження повторює різні шаблі культурно-психологічного розвитку людності [2, с. 26]. Свої міркування С. Русова ілюструє прикладами із життя дітей дошкільного віку. Так, наприклад, як би добре не була нагодована дитина, вона не встоїть перед спокусою якогось бадилля або трави: шавель, лопуцьки, айр [2, с. 22]. Чимало атавізму можна спостерігати в рухах дітей, як вони люблять гойдатися на гілках дерев, лазити по стовбурах дерев, качатися в сухому листі або соломі, громадити вогкий пісок, плюскатись у воді – всі ці рухи дуже нагадують «дикунів і мавп» [2, с. 23]. С. Русова аналізує докладно в цьому аспекті ігри дітей, вона стверджує, що в іграх сучасних дітей чимало відбивається колишніх звичаїв дикунів. Так, наприклад, футбол є сьогодні улюбленою грою культурної молоді, а виник він від нахилу дітей підкидати ногою такі речі, які їм траплялися на шляху (камінчики, груди землі, шматочки дерева). Те, що було працею дорослих людей в одному столітті, в другому – перетворилося в ігри дітей та їхні цяцьки: лялька – улюблена іграшка наших дівчаток колись була релігійним прообразом богів, їй поклонялись, як ідолам. Звідси витікає, за С. Русовою, такий педагогічний висновок: виховання дитини слід узгоджувати, як за його системою, так і засобами, з вихованням «людності», знання сучасна дитина повинна здобувати тим самим шляхом, яким їх здобувала людність [2, с.24].

Щодо родинної спадщини, то, на погляд С. Русової, вона впливає на дитину з першого моменту її зародження. За С. Русовою, ця спадщина доводить дитину або до тієї органічної гармонії, яку ми називаємо фізично-нормальним здоров'ям, або ж

ненормального стану підвищених здібностей, або до ненормального стану хворобливості, духовної та фізичної дефективності. Досліди над «слабоумними» дітьми засвідчили, що майже в усіх батьки були нервово невірніважені – 18%, пияки – 29%, хворі рахітом – 42% (За С. Русовою).

Впевнено можна стверджувати, що найміцніші характерні риси дитина одержує спадщиною: склад м'язів, костей, голови, колір волосся, очей, шкіри, пропорції тіла. Загалом родинна спадщина виявляється більше у фізичних рисах. Отже, С. Русова переконана, що першоосновою в розвитку дитини є біологічний чинник.

Дискусійним залишається, на погляд С. Русової, питання, чи передаються у спадщину ті риси, які були набуті останніми поколіннями батьків.

Не відкидає С. Русова і впливу на розвиток організму таких чинників, як оточення (середовище) і виховання. Натомість у процесі розвитку, навчання і виховання на перше місце С. Русова ставить інстинкти, які обов'язково, за її словами, слід враховувати педагогу. Це так звані «соціальні інстинкти». Так, наприклад, С. Русова стверджує, що першими кроками психічного розвитку дитини керують три процеси: акомодация (приспосовування), переймання та звичка. Акомодациєю керують, як вроджені, спадщині риси, так і набуті. Переймання автор відносить до соціального чинника і вважає його посереднім щаблем між інстинктом і розумом. Водночас у подальшому викладі своїх поглядів С. Русова називає «нахил до переймання вродженим», який впливає на дитину постійно. А вже в шкільному віці активізується соціальний інстинкт «потяг до однолітків», до товаришів, до соціального середовища, спілкування з однолітками.

Сьомий розділ книги присвячено інстинктам, у якому зазначається, що найміцніші дитячі нахили викликаються інстинктами. За С. Русовою, дитини є інстинкти, що в несприятливих умовах можуть довгий час не виявлятися, інші – виявляються лише в певні періоди. В інстинктах розпізнають не лише біологічний процес, а й розумовий. Прояви інстинктів супроводжуються яскраво виявленими емоціями. Поступово, за словами С. Русовою, інстинкти втрачають первісну силу, деякі з них залишаються без уживання і змінюються так, що від них залишається в дитячій свідомості лише «нахил», що у психології зветься лише потягом. І продовжує: «але тут межі дуже неясні, і що одні психологи звать інстинктом, то другі звать нахилами» [2, с.44]. Зазначимо, що вже з тексту поданого матеріалу, можна дійти висновку про взаємозв'язок біологічного й соціального чинників.

Особливе значення для виховання, підкреслює С. Русова, має соціальний інстинкт. Дитина вже на другому році ставиться до людей з певним очікуванням, вона знає, що від них вона переймає більше, приємностей чи неприємностей і вони причиняють їй страждання. Водночас зі свідомим ставленням до людей у дітей починає розвиватися самокритика, бажання сторонньої «ухвали» своїм вчинкам, страх осуду, соромливість. Бажання бути схваленим, уважає автор, виникає з тієї симпатії до оточення, яке є

однією з рис соціального інстинкту, тобто впливу соціального чинника.

Соціальний інстинкт, за словами вченої, виявляється і в альтруїзмі. Природа дитина егоїстична і цей егоїзм необхідний, на погляд С. Русової, для найкращого розвитку її індивідуальності. Автор стверджує: що виховання не повинно знищувати в малій дитини «інстинкту егоїзму», без нього дитина не розвинеться у справжню людину, а в якусь солодку сентиментальну істоту [2, с. 51].

С. Русова досить обережно ставиться до колективного виховання і впливу соціального середовища (оточення), підкреслює, що оточення досить часто негативно впливає на дитину, призводить її до злочинства. Соціальний інстинкт, тобто співчуття, поступово розвивається, перетворюється в соціальні почуття, які дозволяють дитині розуміти і усвідомлювати нові соціальні функції. На думку С. Русової, в розвитку соціального інстинкту велике значення має емоція співчуття. У дитини з 3 до 5 років панує «егоїстичний період», подекуди він триває й довше. Розумна форма співчуття з'являється, за словами С. Русової, «коли вже сформовано образ іншої людини, не – Я». Її назвала вчена ранньою стадією «соціальної культури людинності». Водночас автор застерігає, що жодна дитина не народжується з готовою ідеєю морального обов'язку, натомість, чим більш жваво в ній живе почуття симпатії, тим міцніше й краще розвивається в ній почуття соціального обов'язку, яке й мусить бути виховане соціальною педагогікою. Якого ж висновку дійшла С. Русова? Які поради вона дає педагогіці?

Наука педагогіка не може досягти своєї мети, якщо не буде керуватися тезою, що виховання може здійснюватися в громаді, а науці належить лише з'ясувати відношення між соціальним та індивідуальним вихованням. «Усілякий контакт із суспільством є поширення свого Я все, чому ми навчаємося від інших, і є тією «утворюючою спільністю», на ґрунті якої виховується розум і воля» [2, с.59]. І тут дитина не односторонньо переймає чуже, а відбувається взаємобмін «хто бере, той і дав; навчаючи, ми самі даємо, виховуючи, ми й самі виховуємося» [2, с.59]. Як бачимо, і в цих порадах автора прослідковується взаємозв'язок біологічного, психологічного і соціального чинників. Звідси витікає така педагогічна сентенція: навчаючи дітей, педагог повинен пам'ятати, що дитина біосоціальна істота.

За С. Русовою, власне «Я» дитини виявляється у всякому новому її утворенні, вона зі своїм зростанням дедалі більше намагається утворити щось своє, незалежне від зовнішніх впливів. Наприклад, буде з кубиків і піску будувати, але постійно бажає, щоб інші «визнали її творіння, оцінили її оригінальну вигадку, їй потрібна соціальна підтримка, тоді в дитини виникають нові сили для обробки старих вражень» [2, с. 61].

Соціальне виховання, за С. Русовою, повинно розвивати соціальний інстинкт у таких напрямках:

- з першого року привчати дитину до чужих людей, оточувати її такими відносинами, щоб вона виростала з почуттям, що люди й оточення дають їй лише присмірні враження;

- розвивати почуття ласки до всього живого, щоб біля дитини були всілякі звірята;

- якомога раніше створити для дитини товариський осередок і слідкувати, щоб дитина ставилася до товариства з ласкою і пошаною;

- якомога раніше давати дитині відповідно її віку соціальні обов'язки;

- слід організувати не лише індивідуальну, а й колективну працю;

- впливати на почуття дітей оповіданнями, художніми творами.

Отже, висловленні педагогічні поради вихователям і батькам свідчать, що автор надає перевагу у вихованні дитини соціальним чинникам: середовищу, вихованню і навчанню.

Стрижнем концепції національного виховання дошкільнят С. Русової є навчання дітей рідною мовою. Саме тому, про що б не писала Русова, вона вдається до рідної мови. За С. Русовою, в мові закладено великі духовні цінності, невичерпні педагогічні можливості розвитку пізнавальних сил дитини. Слово – це шлях, це перший могутній засіб, за допомогою якого «вчитель і виховувач найкраще можуть підійти до глибоких скарбів дитячої душі й викликати відлуння найтонших її струн» [5, с.47]. Мова, за її словами, це соціальний зв'язок між людьми, засіб для виявлення свого внутрішнього світу і для «приймання нового безмежного знання». Опановує дитина рідну мову в родинному колі та в дитячому садку. Саме тому, писала вона, дорослим слід пам'ятати, що ніде, так як у мові, не має важливої значущості чинність «переймання» (наслідування). Тому й треба звертати особливу увагу на мовлення самого педагога, який керує дитячим садком або школою.

Зауважимо, що С. Русова через усі свої праці червоною ниткою проводить ідею необхідності навчання і виховання дітей із раннього віку рідною мовою. Водночас у процесі розвитку, навчання і виховання дітей на перше місце автор ставить інстинкти, які обов'язково «слід враховувати педагогу», серед них, «соціальні інстинкти». (на нашу думку автор мала на увазі «здатки»). Як бачимо, до вроджених соціальних інстинктів Софія Русова відносить і мову, хоча дозволимо собі відзначити певну суперечність і непослідовність її поглядів у цьому аспекті.

Аналізуючи поведінку дитини, її любов до театральних вистав, С. Русова виокремлює ще один інстинкт – драматичний. Вона зазначає, що всі діти мають такий природний драматичний нахил перетілюватися в інших людей, звірят чи тварин. Драматичний інстинкт, зазначає педагог, відіграв відчутну роль у розвитку вселюдської культури, драматургії, обрядів. Має він велику значущість, за її словами, і у справі виховання дітей. Задля цього потрібно залучати дітей до національних танців, оскільки вони створені драматичним нахилом народів.

Драматичний інстинкт, стверджує С. Русова, є необхідним засобом розвитку мовлення, виявляється він у драматизаціях художніх творів, які потрібно організовувати з дітьми якомога частіше. Драматичний інстинкт та вроджена здібність до переймання,

за С. Русовою, є тим сприятливим ґрунтом, на якому засвоюються дитиною національні народні традиції, звичаї, обереги, обряди.

Отже, за С. Русовою, соціальні інстинкти слід розвивати у процесі організованого навчання і виховання, використовуючи «найдорожчий вроджений дарунок» – мову, що дається людині від родинної спадщини, як «родинний наставник і педагог» [4, с. 46]. Оцінюючи рідну мову як найважливішого соціального чинника, як безцінне багатство, як невичерпне, животворне і невмируще джерело, з якого дитина черпає уявлення про довкілля, С. Русова слідом за К. Ушинським, радила виховувати у дітей інтерес та любов до рідного слова. За її словами, рідна мова мусить бути «поставлена в основу дошкільного виховання» [4, с. 49].

Підсумковуючи погляди С. Русової щодо співвідношення біологічного і соціального, можна сформулюємо педагогічні поради вихователям дошкільних навчальних закладів.

- Добре вивчить насамперед, з якою біологічною та родинною спадщиною прийшла до нас дитина.
- З'ясуйте її соціальне оточення в сім'ї, на вулиці, в колі близьких їй людей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богуш А. М. Лінгводидактична спадщина С. Русової в сучасному дошкільному закладі / А. М. Богуш, Н. В. Маліновська. – [монографія]. – Одеса, 2006.
2. Русова Софія. Нова школа соціального виховання/ Софія Русова. – Краків – Львів, 1924.
3. Русова Софія. Теорія і практика дошкільного виховання / Софія Русова. – Львів – Краків – Париж : Прогрес, 1993.
4. Русова С. Вибрані педагогічні твори / Софія Русова // [упор. О. В. Проскура]. – К. : «Освіта», 1996.
5. Русова С. Дошкільне виховання / Софія Русова. – Катеринослав, 1918.
6. Русова С. Дитячий садок на національному ґрунті, кн. 3 / Софія Русова. – К. : «Світло», 1910.
7. Русова С. Нові методи дошкільного виховання / Софія Русова. – Прага : Сіяч, 1997.

*Алла Михайловна Богуш,
доктор педагогических наук, профессор,
академик Национальной академии педагогических наук Украины,
Заслуженный деятель науки и техники Украины,
заведующая кафедрой теории и методики дошкольного образования,
Государственное учреждение «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского», ул. Старопортофранковская, 26, г. Одесса, Украина*

ФАКТОРЫ РАЗВИТИЯ ЛИЧНОСТИ РЕБЕНКА В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ ИЗМЕРЕНИИ СОФИИ РУСОВОЙ

Статья посвящена 160-летию со дня рождения известного педагогического деятеля, теоретика и практика, основателя национальной системы дошкольного воспитания в Украине, создателя первого украинского детского сада в Киеве (1871 г.). С. Русова автор первой Концепции национальной системы воспитания и обучения в Украине, методики обучения детей родному языку, духовно-нравственного, религиозного и патриотического воспитания детей.

Педагог определила принципы обучения и развития детей: принцип научности, ориентация на достижения науки, новые методы воспитания и обучения детей; принцип воспитания на национальной основе, традициях, обрядах, праздниках, устного народного творчества. Среди факторов развития и обучения личности автор раскрывает биологические, врожденные и социальные, их соотношение.

В ее взглядах прослеживается ряд противоречий: и биологические, и социальные факторы С. Русова называет «инстинктами», которые передаются по наследству: «расовая и семейная наследственность», сравнивает стадии и этапы развития ребенка в эмбриональном периоде со стадиями развития животных, не отрицает влияние природных, географических, исторических факторов на развитие ребенка, иллюстрирует примерами игр ребенка в разные периоды его жизни. Особое место в ее педагогической теории инстинктов зани-

мають «соціальні інстинкти». К соціальним інстинктам автор относить: подражання, естетичні почуття, самокритику, співчуття, совість, драматичний інстинкт і рідний мову. Автор описує шляхи і методи розвитку соціальних інстинктів. Серед них: розвиток мови, навчання рідній мові, організація театральної діяльності дітей, усне народне творчість, ігри, художественна література.

В педагогічних порадах вихователям і батькам прослідковується авторська позиція в необхідності спеціальної організації соціального середовища для повноцінного розвитку всіх спадкових (вроджених) і соціальних інстинктів. При цьому особливу увагу акцентується на національно-патриотичних засобах (національні традиції, українські пісні, обряди, обереги, одяг, національні страви, свята, мистецтво і т. д.).

Звернемо увагу, що в педагогічному спадку Софії Русової окремі положення можна назвати суперечливими і дискусійними.

Рефреном її Концепції розвитку особистості дитини є положення про головні соціальні фактори розвитку: соціальне середовище, виховання, навчання.

Пропозиція: опублікувати твори Софії Русової в 2-х томах.

Ключові слова: Софія Русова, засновниця, український дитячий сад, національне виховання, концепція, фактори, інстинкти, подражання, спадковість, рідний мову, патріотизм, національні обряди, традиції, свята, духовне і моральне виховання, релігія, соціальне середовище.

Alla Mikhailovna Bogush

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Academician,

Current Member of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine,

Honoured worker of science and technology of Ukraine,

Chairperson of the Faculty of Theory and Methods of Pre-school Education,

State institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky»,

26, Staroportofrankovskaya Str., Odessa, Ukraine

FACTORS OF CHILD'S PERSONALITY DEVELOPMENT IN SOPHIA RUSOVA PEDAGOGICAL DIMENSION

The article is dedicated to the 160th birthday of the famous pedagogical figure, founder of the First National Ukrainian Kindergarten in Kyiv - Sophia Rusova. S. Rusova is the author of the First Conception National System of Education and Upbringing in Ukraine. She is the author of the teaching methods of mother tongue, moral, religious and patriotic upbringing of children.

The Pedagogue specified principles of education and development of children: principle of scientism, commitment to advance in science. New methods of education and upbringing of children, principle of education based on national traditions, customs, ceremonies, holidays, folk literature are discovered in her pedagogical works. The author described such factors of education and upbringing of children as biological, inherent, sociable alongside with their correlation.

There is a couple of contradictions in her scientific views: biological and sociable factors Sophia Rusova calls 'instincts' which are inherited (racial and family heredity); she compares stages and periods of child embryonic development with the stages of animal embryonic development; she does not deny influence of historic, natural, geographic factors on the child's development, she illustrates it by the examples of children's games at different historical periods. The so-called 'social instincts' occupy a special place in her pedagogical theory. The author describes social instincts as: imitating, esthetic awareness, self-reflection, compassion, conscience, dramatic instinct and native language. The pedagogue describes the ways and methods of social instincts development. They are speech development, learning of native language, organization of stage activity, folk literature, games, belles-lettres.

The author gives advice to parents and tutors to organize special social ambience for all inherited and social instincts development. Sophia Rusova pays great attention to national and patriotic facilities (national traditions, Ukrainian songs, national cuisine, clothes, holidays, art, etc.).

However, there are some debatable and contradictory theses in S. Rusova's pedagogical heritage.

The refrain of her Conception of child's development is the thesis regarding the main social factors of development: social ambience, upbringing, education.

Proposition: to publish the collection of S. Rusova's works in two volumes.

Key words: Sophia Rusova, founder, Ukrainian kindergarten, national education, conception, factors, instincts, heritage, native language, national tradition, religion, social ambience, patriotism.

Подано до редакції 11.01.2016 р.